Alexandru Mareş

ÎN CĂUTAREA UNEI PATERNITĂȚI

1. Dintr-un amplu studiu pe care Eugenia Dima şi Gabriela E. Dima îl consacră traducerilor româneşti din secolul al XVIII-lea ale *Vieții lui Petru cel Mare* (autor Antonio Catiforo) aflăm, nu fără uimire, că ultima, în ordine cronologică, dintre aceste traduceri este reprezentată de „versiunea anonimă de la Braşov”[1]. Or, în prefața unuia dintre manuscrisele traducerii respective se precizează că transpunerea în limba română a fost înfăptuită de „Rodion Popovici, dascălul oraşului cetății Braşov”, identificat de N. Iorga cu Radu Tempea, iar de alți cercetători cu Radu Duma. Amintind în treacăt de ultima identificare, Eugenia Dima şi Gabriela E. Dima încadrează traducerea în seria celor cu autori anonimi, menționând totuşi, în capitolul *Concluzii*, că atribuirea ei lui Radu Duma sau lui Rodion Popovici s-a întemeiat pe „argumente insuficiente”[2]. Expeditiv şi, totodată, inexact modul în care este tratată chestiunea paternității acestei traduceri. Este, de altfel, motivul care ne-a determinat să o readucem în atenția specialiştilor.

2. Pentru urmărirea discuției ce urmează sunt necesare câteva precizări.

Traducerea s-a păstrat în două manuscrise, ambele copiate în Braşov, dintre care cel mai vechi (BAR, ms. rom. 2476) a fost scris de Ioan Zacionea, care îşi notează numele şi data scrierii în două locuri distincte: la sfârşitul cărții a II-a („fevruarie 9, 1783”) şi la sfârşitul textului („1784, noemvrie 2”)[3]. Al doilea manuscris (BAR, ms. rom. 3161), copiat de căpitanul Zamfir Marco, cuprinde, alături de *Viața lui Petru cel Mare* (f. 2–116), *Istoriia a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici, samoderjițul a toatei Rosiei* (f. 187–215^{v}) şi *Începerea istoriei războiului de la cetatea Beciului* (f. 216–279^{v}; lipseşte sfârşitul). Din indicațiile care însoțesc titlurile primelor două texte aflăm că traducerea lor s-a efectuat din limba rusă de către „domnia lui, chirio, chir Rodion Popovici, dascălul oraşului cetății Braşov” (pentru *Viața lui Petru cel Mare*), respectiv de „dascălul Radu Popovici... la ano 1785, martie 12” (pentru *Istoriia a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici*). Copierea

[1] Eugenia Dima, Gabriela E. Dima, ***Vita di Piètro*** *de Antonio Catiforo şi versiunile româneşti din secolul al XVIII-lea*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2013, p. 151–152.

[2] *Ibidem*, p. 152, 224.

[3] Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R. 1601–3100*, [vol.] II, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 284.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

ambelor scrieri s-a încheiat în cursul anului 1788: prima la 20 aprilie, a doua la 29 aprilie[4]. Potrivit datelor notate în manuscrisul copiat de Ioan Zacionea traducerea *Vieții lui Petru cel Mare* este anterioară datei de 9 februarie 1783.

A doua precizare se referă la limba din care a fost tradusă această scriere. În pofida faptului că pe pagina de titlu a manuscrisului copiat de Zamfir Marco se indică traducerea textului din rusă („limba muscălească")[5], deținem suficiente dovezi, produse de cele două cercetătoare ieşene, că transpunerea s-a efectuat, în realitate, din greacă[6]. Informația greşită existentă pe pagina de titlu s-a datorat neîndoielnic copistului. Constatând că pentru *Istoriia a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici* se specifică traducerea ei „din limba rusă"[7], mențiune de altfel exactă[8], Zamfir Marco a crezut că şi prima scriere s-a întemeiat pe un original rusesc, notând, în consecință, această informație eronată.

Ar mai fi de reamintit faptul că traducerea românească reproduce din textul grecesc al lui Antonio Catiforo numai materia primelor patru cărți, înlocuind, în schimb, următoarele două cărți, a V-a şi a VI-a, printr-o compilație din mai multe surse istorice româneşti, reunite de traducător în cartea a V-a, la care s-a adăugat şi o traducere mai veche a unei broşuri ruseşti referitoare la moartea şi înmormântarea lui Petru cel Mare[9]. Traducerea din urmă (vezi f. 174^{r}/20–186^{v}), introdusă cu unele

[4] Gabriel Ştrempel, *op. cit.* [vol.], II, p. 33.

[5] *Ibidem.*

[6] Eugenia Dima, Gabriela E. Dima, *op. cit.*, p. 152–154. Semnalăm, la rândul nostru, alte câteva cuvinte de origine greacă, ilustrative pentru sursa urmată de traducător: *autocrator* „monarh absolut" (< gr. αυτοκρατωρ) 135^{r}/9, *clironom* „moştenitor" (< gr. κληρονομος) 6^{v}/7–8, *eparhie* „provincie, ținut" (< gr. επαρχ ία) 135^{v}/11, *iros* „erou" (< gr. ιρως) 13^{v}/18, *prințip* „principe" (< gr. πριντζιπος) 11^{r}/14, *pronomie* „privilegiu" (< gr. προνομιον) 136^{r}/16–17, *scopos* „scop, țintă" (< gr. σκοπος) 37^{r}/14; *xenodoh* „primitor de străini" (< gr. ξενοδοχος) 136^{v}/7.

[7] Gabriel Ştrempel, *op. cit.* [vol.], III, p. 33.

[8] Vezi numeroasele cuvinte de origine rusă existente în traducerea românească, preluate de noi din textul ms. rom. 3161: *cneaz* „principe" (< rus. князь) 187^{v}/1, 7 etc., *cne(a)jiță* „principesă" (< rus. княжица) 196^{v}/10, 198^{v}/10, *concenie* „sfârşit" (< rus. кончание) 189^{v}/17, *gvardiia* „gardă" (< rus. гвардия) 192^{v}/14, *marele cneaz* „voievod" (< rus. великий князь) 197^{r}/9, *oblastie* „putere, stăpânire" (< rus. областие) 197^{r}/15, *polc* „ceată de ostaşi" (< rus. полк) 196^{v}/4, *pravoslavie* „ortodoxie" (< rus. православие) 196^{r}/6, *pristav* „opreliște, stavilă" (< rus. пристав) 198^{r}/8, *samoderjiț* „autocrat, monarh absolut" (< rus. самодержец) 187^{r}/3 etc.

[9] Vezi BAR, ms. rom. 1134, f. 61^{r}–72^{v}, sub titlul *Înştiențare pentru moartea marelui Petru, imperatorului a toată Rusiia*; cf. Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, III, curs, 1940–1941, p. 83; Paul Cernovodeanu, *Pierre le Grand dans l'historiographie roumaine et balkanique du XVIIIe siècle*, în „Revue roumaine des études sud-est européennes", Tome XIII, 1975, nr. 1, p. 90; Eugenia Dima, Gabriela E. Dima, *op. cit.*, p. 172–221. Două fragmente din acest text au fost reproduse de M. Gaster în *Crestomatie română*, vol. II, Leipzig–Bucureşti, 1891, p. 53–54.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

mici modificări[10] la sfârşitul cărţii a V-a, s-a efectuat, într-adevăr, din limba rusă după cum dovedesc numeroasele „rusisme” din text: *baldahin* „baldachin” (<rus. балдахин) 181^{v}/6, *coleghie* „colegiu” (<rus. колегия) 175^{v}/20, *cneaz* „principe” (<rus. князь) 185^{v}/11, *comandir* „comandant” (<rus. командир) 180^{v}/8, *feltmarşal* „feldmareşal” (<rus. фельдмаршал) 175^{v}/18, *flot* „flotă” (<rus. флот) 184^{r}/8, *gheneralitet* „corpul generalilor” (<rus. генералитет) 178^{r}/5, *gvardie* „gardă” (<rus. гвардия) 175^{v}/18, *încoronaţia* „încoronare” (<rus. коронация) 179^{v}/8, *marşal* „mareşal” (<rus. маршал) 183^{v}/6, *persoană* „persoană” (<rus. персона) 175^{v}/13, *porţion* „raţie” (<rus. порцион) 180^{v}/11, *prestol* „tron” (<rus. престол) 179^{v}/17, *provinţie* „provincie, ţinut” (<rus. провинция) 180^{r}/12, *publică* „public” (<rus. публика) 176^{v}/7, *rezedent* „rezident” (<rus. резидент) 184^{v}/8, *samoderjeţ* „autocrat, monarh absolut” (<rus. самодержец) 174^{v}/1, *signal* „semnal” (<rus. сигнал) 182^{v}/20, *stoliţă* „capitală” (<rus. столица) 174^{v}/16–17, *standart botic* „barcă pescărească standard” (<rus. стандарт ботик) 184^{r}/5, *ţeremonie* „ceremonie” (<rus. церемония) 181^{r}/7, *untăr-ofiţir* „subofiţer” (<rus. унтер-офицер) 183^{v}/6, *verstă* „unitate de măsură egală cu 1,067 km” (<rus. верста) 174^{v}/19. Prin urmare, menţiunea copistului privitoare la traducerea din limba rusă a *Vieţii lui Petru cel Mare* conţine un dram de adevăr, dacă ne raportăm la porţiunea finală a acestei scrieri.

3. Calitatea de traducător atribuită de Zamfir Marco lui Rodion Popovici a fost contestată pe considerentul inexistenţei unui dascăl cu acest nume în actele braşovene din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea[11]. Nu a fost înregistrat în această perioadă în Şcheii Braşovului niciun dascăl numit Radu Popovici[12].

[10] Pentru exemplificarea diferenţelor existente între versiunea din ms. rom. 3161 şi aceea din ms. rom. 1134 (datând din 1757), reproducem părţile de început ale celor două versiuni.

ms. rom. 1134	*ms. rom. 3161*
Ca cu singură adeverinţa şi cu tot dinadinsul să arătăm *moartea* marelui *monarhului nostru ne pohteaşte lucrul acestuia, pentru* că de la limbile ceale streine multe istorii tipărite au ieşit pentru acestaş lucru, *ceale ce* sânt foarte depărtate de *adevăr*. *Pentru aceasta toate* precum s-au întâmplat *să vor arăta*. (f. 61^{r})	Ca cu singură adeverinţa şi cu tot dinadinsul să arătăm *pristăvirea* marelui *stăpânitoriului a toată Rosiia şi noi*, că de la limbile cele streine multe istorii tipărite au ieşit pentru acestaş lucru, *care cercându-le am văzut că* sânt foarte depărtate de *adevărat*. *Iară aicea cu adevăr* precum s-au întâmplat *cu amănuntul le arătăm.* (f. 74^{r-v})

[11] Vezi Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Şchei*, vol. I (1700–1783), Braşov, 1901, vol. II (1784–1810), Braşov, 1902 ; *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov*, vol. I, 1521–1799, Bucureşti, 1955.

[12] În anii 1805 şi 1806, la Braşov înregistrăm o persoană numită Radu Popovici, care era un fel de reprezentant şi secretar al protopopului local; vezi Stere Stinghe, *op. cit.*, vol. II, p. 266 şi 291.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

Menționăm că pentru Zamfir Marco ca de altfel şi pentru alți şcheieni cele două nume, *Rodion* şi *Radu*, par să fi fost sinonime. Numele *Rodion*, extrem de rar în onomastica românească, mai cunoaşte o atestare şcheiană. Într-un act din 1750 Dimitrie Duma, fiul gocimanului Radu Duma, se iscăleşte *Dimitrie Rodion*. Apelând la *Rodion*, pe care-l credea un substitut al lui *Radu*, Dimitrie Duma a vrut să indice că este fiul lui Radu Duma[13]. Deşi între *Rodion* şi *Radu* nu există nicio legătură[14], identitatea celor două nume a fost reluată, cum am văzut, şi de Zamfir Marco. Se poate, prin urmare, presupune că asocierea acestor nume de către unii şcheieni s-a datorat temelor lor apropiate: *rod* (< *Rodion*), respectiv *rad* (< *Radu*).

4. Identificarea lui Rodion (Radu) Popovici cu Radu Tempea V a fost afirmată, nu şi probată, de N. Iorga[15]. În crearea acestei ipoteze, istoricul s-a orientat foarte probabil după felul în care cărturarul respectiv s-a iscălit în câteva acte locale: *Radu Tempea Popovici*[16], numele din urmă fiind folosit în accepția *fiu de popă*[17]. Ipoteza a fost respinsă de Al. Lăpedatu, care remarca nepotrivirea dintre funcția de dascăl atribuită traducătorului şi cea de protopop deținută de Radu Tempea V[18]. Istoricul ardelean nu avea însă dreptate, întrucât la data alcătuirii traducerii (ante 9 februarie 1783) Radu Tempea V nu putea fi protopop; el abia împlinise 15 ani[19], o vârstă totuşi prea mică pentru a întreprinde o traducere după surse greceşti şi ruseşti şi, mai ales, pentru a cunoaşte atât de bine cronicile româneşti puse la contribuție la realizarea cărții a V-a.

5. Al. Lăpedatu s-a pronunțat cel dintâi în favoarea atribuirii traducerii lui Radu Duma, invocând calitatea de dascăl pe care acesta a deținut-o la şcoala din Şcheii Braşovului[20]. Unii cercetători au acceptat identificarea lui Rodion Popovici cu Radu Duma[21], alții, dimpotrivă, au considerat-o insuficient argumentată.

Totuşi opinia paternității lui Radu Duma devine credibilă, dacă o examinăm în lumina faptelor care ne stau la dispoziție.

[13] Candid C. Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului*, vol. II (1743–1837), Braşov, 1946, p. 31, nota 3 şi p. 82.

[14] Christian Ionescu, *Mica enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1975, p. 239, s.v. *Radu* şi p. 244, s.v. *Rodica*.

[15] *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, VII, Bucureşti, 1904, p. 47, punctul 4 din cuprinsul notei 3, *idem*, *Două biblioteci de mănăstiri: Ghighiu şi Argeş*, Bucureşti, 1904, p. 29.

[16] Stere Stinghe, *op. cit.*, vol. II, p. 5 (octombrie 1785), p. 16 (22 februarie 1788).

[17] Alex. Lăpedatu, *Doi cărturari braşoveni din sec. XVIII şi câteva documente împotriva Unirii*, Bucureşti, 1915, p. 6.

[18] *Ibidem*, p. 6–7.

[19] Candid C. Muşlea, *op. cit.*, vol. II, p. 156.

[20] *Op. cit.*, p. 7.

[21] Candid C. Muşlea, *op. cit.*, vol. II, p. 307; Nicolae Albu, *Doi cărturari braşoveni din veacul al XVIII-lea: Ion Duma şi Radu Duma*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXXI, 1963, nr. 9–10, p. 991; Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 90.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

Datele despre traducătorul *Vieții lui Petru cel Mare* şi al *Istoriei a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici* ne-au fost comunicate de un bun cunoscător al localnicilor din Şcheii Braşovului[22]. Rodion Popovici s-a recrutat dintre şcheieni, Zamfir Marco informându-ne că acesta a fost „dascălul oraşului cetății Braşov", oraş în contextul respectiv desemnând Şcheii Braşovului, suburbie a cetății de la poalele Tâmpei[23]. În perioada care ne interesează (ante 9 februarie 1783), dascăl al şcolii locale din Şchei a fost din 1772[24] şi până în 1791[25], când probabil moare, Radu Duma. Acesta primise o bună instrucție, cunoştea limbile latină, greacă şi rusă, şi potrivit unei însemnări de epocă a tradus „multe cărți"[26], dintre care astăzi ne sunt cunoscute *Livada duhovnicească* a lui Ioan Moshos, *Piatra smintelii* a lui Ilie Miniat, *Păşunea oilor celor cuvântătoare, Minei* pe luna septembrie şi *Preoția sau îndreptarea preoților* (ultima tipărită la Viena în 1786 şi la Sibiu în 1789)[27]. În concluzie, Radu Duma întrunea calitățile necesare identificării sale cu Rodion Popovici: în perioada care ne preocupă, el deținea funcția de dascăl în Şcheii Braşovului şi, totodată, cunoştea limbile greacă şi rusă, indispensabile transpunerii în română a celor două scrieri referitoare la istoria Rusiei. În plus, numele *Rodion Popovici* permite cu uşurință să transpară identitatea lui Radu Duma, câtă vreme *Rodion* este echivalat cu Radu chiar de către Zamfir Marco, iar *Popovici*, care în unele limbi slave desemna pe fiul popii[28], se potrivea dascălului nostru al cărui tată, Dimitrie Duma, a fost într-adevăr preot[29].

[22] În documentele locale din perioada 1768–1792, Zamfir Marco este consemnat în diverse ipostaze (martor, scriitor de acte, negustor); vezi Stere Stinghe, *op. cit.*, vol. I, 1901, p. 267–268, 270; *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov*, vol. I, nr. 941, 967, 995, 1077, 2637.

[23] Pentru delimitarea Şcheilor, denumiți şi *oraşul Bolgarseg*, de cetatea Braşov, vezi BAR, ms. rom. 2481, copiat în 1777 de Simeon Hârs: „Că întâia la acest *oraş*, ce se numeşte Bolgarseg, ce iaste lângă *cetatea Braşov*, la acest *oraş* iaste o besearecă ce iaste hramul Sfântului Nicolae" (s.n.; Al. Mareş); cf. G. Ştrempel, *op. cit.* [vol.], II, p. 286.

[24] Candid C. Muşlea, *op. cit.*, vol. II, p. 300.

[25] *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov*, vol. I, nr. 2415. Pentru alte documente care îl amintesc pe dascălul Radu Duma, vezi nr. 853, 1083, 1093, 1136, 1154, 1164, 1590, 1670, 1818, 1824, 1883, 2081, 2095, 2120 şi 2162.

[26] Alex. Lăpedatu, *Un început de traducere a Mineielor la Braşov în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Revista istorică", anul I, 1915, nr. 6, p. 112.

[27] Vezi, pentru acestea, Alex. Lăpedatu, *Doi cărturari braşoveni din sec. XVIII şi câteva documente împotriva Unirii*, p. 5; N. Albu, *op. cit.*, p. 988–991. Însemnările cu conținut istoric care continuă cronica lui Radu Tempea II şi pe care unii cercetători le-au atribuit dascălului Radu Duma (Em. E. Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", XI, 1910, partea I, p. 17–36, partea a II-a, p. 265–281 şi XII, 1911, partea I, p. 52–88; I. A. Pop, „*Codex Kretzulescus*" *şi locul său în istoriografia din Şcheii Braşovului*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca", XXI, 1978, p. 401–410) aparțin, potrivit cercetărilor întreprinse de N.A. Ursu, lui Simeon Hârs (*Un cronicar braşovean necunoscut: Simeon Hârs*, în volumul autorului *Contribuții la istoria literaturii române. Studii şi note filologice*, Editura Cronica, Iaşi, 1997, p. 237–268).

[28] Franz von Mikosich, *Dictionnaire abrégé de six langues slaves. Kratkij slovar šesti slavjanskix jazykov*, Philo Press, Amsterdam, f.a., p. 590, s.v. popoviçß, m., - ovna f.

[29] Vasile Oltean, *Şcoala românească din Şcheii Braşovului*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 99.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

6. Examinarea sub raport lingvistic a traducerii *Vieții lui Petru cel Mare* şi a traducerilor aparţinând lui Radu Duma relevă o serie de trăsături comune a căror prezență în cele două categorii de texte nu poate fi întâmplătoare[30]:

ajutorință s.f. „ajutor”: „ca să voiască cu el o *ajutorință* de războiu” (VP, 7^{v}/4–5); cf. 10^{r}/4–5, 58^{r}/5, 62^{r}/18 – „Noi nu sântem fără numai păcate şi fără de *ajutorința* darului lui ne piiardem” (PO, 182^{r}/14–15); cf. 180^{r}/18, 181^{v}/23, 182^{r}/15, 196^{r}/18.

apoi adv. în comparativul de superioritate *mai apoi* „mai târziu”: „Iară *mai apoi*, după legăturile care au fost făcute cu şveții..., o au lăsat supt stăpânirea şvezilor” (VP, 62^{r}/12–14); cf. 77^{r}/9, 79^{r}/2–-3, 82^{r}/10, 86^{v}/1 – „Şi *mai apoi*, după trei ani şi zeace luni au păstori<i>i sale, cei cu purtare de grije... au trecut în preanorocita viață” (PS, 14^{r}/11–16); „Pentru aceasta s-au născut aicea în lume ca să facă şi să păzească poruncile lui Dumnezeu şi *mai apoi* să să ducă în ceriu” (PO, 179^{r}/15–17); cf. 180^{v}/4; „*Mai apoi* să gătească pre sine când le lucrează” (IP, 3^{v}/4–5).

ci dar(ă) loc. conj. „deci”: „*Ci dară* împăratul Petru... au vrut să să preumble” (VP, 46^{v}/2-3); cf. 49^{r}/5, 51^{r}/17, 61^{r}/4, 64^{r}/17 – „*Ci dar* făcându-să îndelungat sfat... aşa s-au arătat din toți ceialalți mai vrednici ca să priimească această înaltă vrednicie” (PS, 24^{r}/3–9); cf. 25^{r}/1, 40^{v}/14, 43^{v}/15, 71^{v}/14, 76^{r}/4; „*Ci dară* să să păzească să nu auză înfricoşatul acela glas” (PO, 193^{v}/20–22).

cu cale loc. adv. „potrivit, nimerit, corect, drept”: „cetățenii Poloniei au socotit *cu cale* şi potrivire să ajute pre acest Dimitrie” (VP, 10^{r}/10–12); cf. 62^{r}/1 – „Pentru aceasta cu dreptate şi *cu cale* şi cuvios fieştece păstoriu să ia de la turma lui şi ceareri şi ajutorințe” (PO, 196^{r}/16–18); cf. 190^{r}/3, 195^{r}/2–3, 196^{v}/9.

cu lesnire loc. adv. „fără dificultate, uşor”: „oamenii... *cu lesnire* rabdă ostenealele şi patimile” (VP, 3^{r}/5–7); cf. 37^{r}/12 – „*cu lesnire* să săvârşască aceea ce pohtea” (PS, 30^{v}/9–10); cf. 28^{v}/17.

din destul loc. adv. „în cantitate mare, în mare măsură; în mod intens”: „într-o mărime ca aceea, carea *din destul* i să vedea în privirea ochilor” (VP, 74^{r}/19–20); cf. 82^{r}/16, 84^{v}/13, 87^{v}/3; „*Din destul* au fost în cnejiia lor” (IDI, 189^{r}/2–3); cf. 212^{r}/3 – „care atâtea trupuri şi dăscălii mărturiseaşte şi *din destul* pretutindinea propoveduiaşte” (PS, 14^{v}/9–12).

dori vb. „a vrea”: „cetatea Narva pre care foarte tare *dorea* ca să o dobândească” (VP, 66^{v}/21–67^{r}/1); cf. 35^{v}/16, 174^{r}/17 – „era întru bănuire Ignatie cum că acesta ar fi mişcat aceste turburări *dorind* ca să să ridice iarăşi în scaun” (PS, 26^{r}/18–26^{v}/1); „Cu mare fierbințeală *am dorit* a mă cuprinde supt brațele ceale părinteşti” (IP, 1^{r}/6–8).

[30] Menționăm siglele întrebuințate pentru textele aduse în discuție: VP = *Viața lui Petru cel Mare* (ms. rom. 3161 din 1788, f. 2–186), IDI = *Istoria a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici* (ms. rom. 3161 din 1788, f. 187–215^{v}), PS = *Piatra smintelii* (ms. rom. 1131 din 1780, f. 4–164^{v}), PO = *Păşunea oilor celor cuvântătoare* (ms. rom. 1132 din 1782, f. 178–199^{r}), LD = *Livada duhovnicească* (ms. rom. 2485 din 1780, f. 1–173) şi IP = *Preoție sau îndreptarea preoților* (CRV I 529, Sibiu 1789, numai textul *Predosloviei*, f. 1–10^{v} în numerotarea noastră).

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

după urmă loc. adj. „de la sfârşit, ultim”: „să stea până la cea mai *după urmă*” (VP, 71^{r}/11–12) – „au ajuns la ceale *după urmă* zile ale vieţii sale” (PS, 68^{v}/8–9); cf. 24^{v}/7, 74^{v}/13; „sfârşitul cel mai *după urmă* al călătoriilor este Dumnezeu” (PO, 180^{r}/20–22).

fără (de) zăbavă loc. adv. „imediat”: „Ci *fără de zăbavă* s-au ivit ruşii spre dânşii” (VP, 76^{v}/4); cf. 86^{r}/10 – „şi *fără zăbavă* au izgonit pă muma lui, Teodora” (PS, 23^{r}/13–14).

fierbinte adj. „înfocat, înflăcărat, aprins”: „Cum că aceaea iaste a Sfântului Nicolae minune, carele ca un *fierbinte* apărătoriu al neamului rusesc zăticneaşte armele acelor streini” (VP, 49^{v}/15–17) – „carii era apărători foarte *fierbinţi* lui Fotie” (PS, 26^{r}/15–16); cf. 68^{v}/4, 6; „ne-au spus pentru Sfântul Efrem... că era foarte râvnitori şi *fierbinte* pentru credinţă” (LD, 24^{r}/14–17).

fierbinţeală s.f. „înflăcărare”: „cum că acel arhiereu... cu *fierbinţeală* au rugat puterea celui preaînalt” (VP, 5^{v}/12–15); cf. 54^{r}/8 – „prin rugăciunile lui Valduin îndemna cu *fierbinţeală* pre toţi prinţipii Evropii împotriva lui Mihail” (PS, 76^{r}/7–10); cf. 76^{v}/6; „Cu mare *fierbinţeală* sufletească am dorit a mă cuprinde supt braţele ceale părinteşti” (IP, 1^{r}/6–8).

fieştece adj. nehot. „fiece”: „Atâta dar de ţinearea minţii... ajungea să-i spuie cineva numai o dată *fieştece* nume şi mai mult să nu-l uite” (VP, 44^{v}/18–20) – „numărându-vă pre voi înşivă... ca pre un călcătoriu de leage şi nevoiaş păcătos şi nevreadnic de *fieştece* dar” (PO, 183^{r}/4–8); cf. 196^{r}/18; „niminea din cei nehirotonisiţi să nu înveaţe sfânta liturghie nici în *fieştece* vreme, nici fieşteunde fără numai la loc sfinţit” (LD, 18^{r}/1–4).

gând s.n. în expr. *a pune gând(ul)* „a intenţiona (ceva rău faţă de cineva)”: „Iară Vorie... *au pus gând* să se înalţe la scaunul Rosiei” (VP, 9^{r}/13–15) – „au început diiavolul *a*-m *pune gândul* şi a mă supăra” (LD, 15^{r}/1–2).

isteciune s.f. „isteţime”: „Pre acesta, cunoscând împăratul Petru *isteciunea* lui, au vrut să-l aibă aproape de dânsul” (VP, 34^{v}/2–3); cf. 69^{v}/12–13 – „ce fel de cercări au dat din fireasca lui *isteciune* a[31] minţii” (PS, 12^{r}/12–13).

iuţime s.f. „mânie, asprime”: „s-au pornit... asupra oştii ruseşti cu atâta *iuţime*, cât... au îndemnat şi pre călăreţii a fugi cu multă ruşine” (VP, 10^{v}/7–11) – „acelea carele scrisese Nicolae foarte cu *iuţime* şi amărăciune” (PS, 31^{v}/16–18); „Doamne, nu cu mâniia ta să mă mustri pre mine, nice cu *iuţimea* ta să mă certi” (PO, 188^{v}/9–11).

izgoană s.f. „exil”: „s-au osândit să trăiască la *izgoană* cu toată familiia lui” (VP, 33^{r}/17–18) – „şi aduce de la *izgoană* pă Ignatie şi-l pune în scaun” (PS, 44^{r}/3–4); cf. 25^{r}/13.

închietură s.f. „articol”: „şi între celealalte *închieturi* ale scrisorii s-au încredinţat şi aceasta” (VP, 81^{v}/14–15) – „învăţaţi-i aşişdirea şi cealelalte *închieturi* ale Simvolului” (PO, 180^{v}/17–18).

[31] Scris: isñeçunh.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

în deşert loc. adv. „zadarnic, în mod inutil”: „*în deşert* s-au nevoit” (VP, 37^{v}/9) – „carele de multe ori au învățat şi au mustrat..., însă *în deşert*” (PS, 21^{v}/14–17).

mil s.n. „unitate de măsură pentru lungime, milă”: „o cetate ce să află după apa Nevei 30 de *miluri* de la Notemburg spre apus” (VP, 64^{r}/1–2); cf. 49^{v}/1, 77^{r}/7 – „şi trecând *Iordanul*, la un *mil* de loc, au început bătrânul a să cuprinde de friguri” (LD, 5^{r}/12–14).

namesnic s.m. „succesor în vreo funcție”: „lăsând doi fii, pre Teodor, pre carele l-au rânduit şi l-au lăsat *namesnic* lui, şi pre Dimitrie” (VP, 8^{v}/19–20); cf. 96^{v}/18 – „Pentru aceea şi arhierei<i> Romei, *namesnicii* lui, sânt judecători mai presus decât toți” (PS, 37^{v}/9–11), cf. 68^{r}/8, 69^{v}/8.

nimurui pron. neg. în dat. (cu *n* > *r* prin disimilare) „nimănui”: „şi să nu spuie *nimurui* cine iaste” (VP, 43^{v}/11); „Iară marele cneaz l-au oprit ca *nimurui* să spuie aceasta” (IDI, 204^{r}/20–21) – „Jură-te mie că până voi trăi nu vei spune *nimurui* ceale pentru mine” (LD, 26^{r}/17–18).

oblici vb. „a afla”: „Techelovit cu toată sămânța acea spurcată dievolească au rămas cu totul înspăimântat când *au oblicit* cum că Petru... purcesease cu grabă” (VP, 29^{v}/19–30^{r}/1) – „putea ca să stea cu mulțămită de obşte... deaca nu l-*ar fi oblicit* în următoriul an” (PS, 12^{r}/2–4).

păciuire s.f. „pace; înțelegere”: „Comendaşul care era într-însa... au aflat cu socoteală că mai bine să taie o *păciuire* bună” (VP, 72^{v}/13–15) – „Unii zic că aceasta o au făcut-o Vasilie având râvna *păciuirii* bisericeşti” (PS, 44^{r}/10–12); cf. 71^{v}/6.

piedecă s.f. în expr. *a face (a pune) piedecă* „a împiedeca, a crea dificultăți”: „*puind piedeci* socotinței sale” (VP, 24^{r}/7–8), „După aceasta voievodul Seremet munciia ca *să facă piedecă* şvezilor” (VP, 56^{r}/6–8) – „*şi vei pune piadecă* întru dreptatea ta” (PO, 193^{r}/18–19).

politici vb. „a se civiliza, a se cultiva”: „şi le-au poruncit să călătorească în eparhiile Evropei cu cheltuialele lor ca *să să politicească*” (VP, 40^{r}/1–2); cf. 85^{v}/1 – „şi să facă *să să politicească* îndrăzneala, răutatea şi necredința” (PO, 185^{v}/9–10).

politie s.f. „cetate; țară”: „Trimis-au şi în Poloniia o cerere foarte cu pompă mare ca să arate către acea *politie* bună cugetarea lor” (VP, 11^{r}/11–13); cf. 41^{v}/19 – „Şi pentru rugăciunile ceale de obşte ale *politi<i>i* Naupli<i>i şi a lui Argus au luat chemarea scolasticească” (PS, 13^{v}/10–12); cf. 11^{v}/12.

prieteşug s.n. „prietenie”: „împăratul Petru... au vrut să-l aibă aproape de dânsul arătând spre el mare *prieteşug*” (VP, 34^{v}/2–4); cf. 38^{v}/4, 54^{r}/10, 81^{r}/2 – „îndreptările lui ceale vrednice de pomenire au fost: ...vesel pre la adunările sale, dulce la *prieteşug* şi cinstitori de Dumnezeu” (PS, 14^{v}/14–15^{r}/2); cf. 71^{v}/9, 76^{r}/2.

procopseală s.f. în loc. vb. *a face procopseală* „a câştiga, a obține un profit”: „Atuncea, deaca au văzut sfeții că cu cercarea lor n-*au făcut* niceo *procopseală*, ... aflat-au cu cale să să întoarcă la apele lor” (VP, 75^{v}/11–14) – „Drept aceea unul carele cumpără o treaptă pă bani... ce *procopseală va să facă?*” (PO, 195^{v}/19–196^{r}/1).

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

puțintel adv. „puțin”: „iară pre câți au cunoscut că au greşit mai *puțintel* i-au izgonit... în Siviriia” (VP, 50^{v}/12–14) – „să le deşchiză la idolatrie pentru ca să stingă câte *puțintel*, câte *puțintel* dumnezeiasca lumină” (PO, 185^{v}/6–8); adj. „puțin”: „s-au aflat 500 dă tunuri şi *puțintică* iarbă de puşcă[32]” (VP, 135^{v}/15–16) – „Dați-le lor *puțintică* înştiințare la fieştecare[33]” (PO, 181^{r}/8–9); cf. 179^{r}/10; „Cu vinul trebuiaşte a să amesteca şi *puțintică* apă” (IP, 8^{r}/3–4).

sârgui vb. „a se sili, a se strădui”: „mai marele corăbierilor sveților *s-au sârguit* să bage în cetate[34] 1200 de ostaşi” (VP, 67^{r}/14–15); cf. 67^{v}/1, 70^{r}/4; „Iară tu, stăpânitoriule, *sârguiaşte*... a trimite daruri” (IDI, 188^{r}/4–5); cf. 189^{v}/16, 190^{r}/20 – „care mult *s-au sârguit* cu ucenici săi” (PS, 11^{r}/15–16); „care din oamenii cei proşti *să sârguiesc* să meargă la palatul împăratului” (PO, 188^{r}/2–4); „şi nefiind povățuire de o îndreptare ca aceasta în limba noastră părintească, rumânească, *m-am sârguit*... a o tălmăci” (IP, 1^{v}/9–14).

scandelă s.f. „supărare, indignare”: „că însuşi vrăjmaşii lui cei mari să temea ca să dea vreo mică pricină de *scandelă*” (VP, 59^{r}/19–59^{v}/1) – „şi politiia lui de mare *scandelă* la norod” (PO, 189^{r}/8–9); cf. 199^{r}/6.

stăpânie s.f. „cârmuire, conducere”: „Biruințele ce au isprăvit marele Petru... l-au făcut atâta de vrednic de minune aproape de toate *stăpâniile* Evropii” (VP, 53^{v}/3–6) – „şi să roagă, plânge, nici într-un chip nu va să priimească *stăpâniia* patrierşască” (PS, 24^{v}/1–3); cf. 45^{r}/6, 69^{v}/12, 71^{v}/12.

stricăcios adj. „dăunător”: „au luat pricină să clevetească... zicând că va să bage[35] în Rusiia înnoiri vătămătoare şi *stricăcioase*” (VP, 48^{v}/8–10) – „s-au aprins acel foc *stricăcios* de au pricinuit multă stricăciune” (PS, 30^{r}/6–7); cf. *ne-stricăcioasă* (LD, 4^{v}/2).

urâciune s.f. „aversiune, ură”: „Acest mod al purtării de grije... au rădicat *urâciune* tuturor ruşilor” (VP, 11^{v}/14–16) – „Iară Vasilie, nesuferind aceasta, îndată au schimbat la mare *urâciune* dragostea ce o avea mai nainte” (PS, 44^{v}/15–17); cf. 27^{r}/12–13, 27^{v}/6, 71^{v}/4; „Să socotească bine ce au lucrat Hristos..., cum au suferit ocări şi palme, *urâciuni* şi rane” (PO, 181^{v}/1–6).

vârf s.n. „treaptă superioară”: „şi era tocma în *vârful* făgăduinții ca să împlinească aceasta” (VP, 16^{v}/11–12); cf. 75^{r}/9 – „nu e atâta de trebuință lui a şti *vârful* învățăturii şi al înțelepciunii” (PO, 188^{v}/20–22).

vivliotichi s.f. „bibliotecă”: „Aceasta iaste împărțită în multe case şi are o mare *vivliotichi*” (VP, 98^{v}/3–4) – „Iaste scrisoarea aceasta întru adaogirea *vivliotichii* a părinților” (PS, 29^{r}/9–11); cf. *vivliotica* (LD, 172^{v}/17–18).

În sfârşit, pentru a îndepărta orice urmă de îndoială în privința identității traducătorului, menționăm prezența în *Viața lui Petru cel Mare* a unei particularități lingvistice insolite, forma verbală *voar* (cu diftongarea *o* >*oa*): „să *voar* fi aflând” (VP, 78^{r}/19). Apariție singulară în textul copiat de Zamfir Marco, această

[32] Scris: b¶^{b}kß.
[33] Scris: fÏe fekarh.
[34] Scris în continuare de.
[35] Scris: baçe.

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

particularitate este caracteristică textelor scrise de Radu Duma: „nu *voar* putea” (PS, 37^{v}/15); cf. şi 40^{r}/5, 44^{v}/3, 45^{v}/1, 49^{v}/1 etc.; „*voar* să strângă” (LD, 8^{v}/12); cf. şi 172^{v}/10, 12, 15, 173^{r}/11 etc.

7. La capătul acestei investigații, o întrebare pe deplin justificată: de ce acest dascăl, obişnuit să-şi semneze traducerile, nu a procedat la fel şi în privința celor două traduceri cu subiecte extrase din istoria Rusiei? Cu privire la *Viața lui Petru cel Mare*, explicația ar putea ține de structura ambivalentă a textului românesc. Aşa cum am arătat mai sus, acesta a rezultat, pe de o parte, din traducerea primelor patru cărți ale scrierii lui Antonio Catiforo, iar pe de altă parte, din redactarea cărții a V-a pe baza fragmentelor preluate din diverse cronici româneşti şi a traducerii unei broşuri ruseşti. E limpede că, în urma acestei elaborări complexe, Radu Duma nu mai putea susține că textul românesc rezultat a fost tradus, căci o asemenea afirmație, raportată la integralitatea textului, ar fi fost inexactă.

Cât priveşte *Istoria a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici*, absența numelui lui Radu Duma în postura de traducător ar putea fi pusă în relație cu efectuarea traducerii româneşti pe „cheltuiala” popii Sava Popovici din Răşinari[36]. Nu cunoaştem detaliile încheierii tranzacției respective, dar este posibil ca Radu Duma să fi renunțat la revendicarea traducerii în schimbul banilor plătiți de acest preot. De altfel, în însemnările copiştilor din cele două copii cunoscute ale scrierii, actul traducerii este menționat la pers. 3 sg., detaliu care ar putea aparține traducătorului[37].

8. În final, ar mai trebui să reținem amănuntul că Radu Duma, cunoscut în viața de toate zilele sub numele moştenit, a dobândit prin însemnarea lui Zamfir Marco, un pseudonim a cărui creare înclinăm să o punem în seama copistului.

[36] Vezi Emilian Cioran, *Centenarul primei cărți de Geografie în limba românească – Comunicare*, în „Gazeta Transilvaniei”, Anul LXXVII, 1915, nr. 286, p. 2; N. Iorga, *Un manuscript de traduceri din ruseşte*, în „Revista istorică”, Anul I, 1915, nr. 1, p. 20.

[37] Însemnările respective coincid atât în ceea ce priveşte poziționarea lor în text, fiind situate imediat după preambulul scrierii, cât şi în privința conținutului părții de început, deci par să reproducă parțial însemnarea traducătorului.

Copia popii Sava Popovici din Răşinari

<partea finală a preambulului>:
„... precum să cunoaşte la istorie, când în oastea rusească să afla 399 000 de ostaşi, iară în oastea tătărească păgânească se afla tătari 1200 000”.
<însemnarea copistului>:
„*Tălmăcitu-s-au această istorie din limba rusască în cea rumânească* prin toată cheltuiala mea: popa Savva Popovici ot Răşinari, 1785, april 12. Capela episcopească”.

(Emilian Cioran, *Centenarul primei cărți de Geografie în limba românească*, p. 2)

Copia lui Zamfir Marco din Şcheii Braşovului

<partea finală a preambulului>:
„... precum să arată la istorie, că în oastea rusească să afla ca la 399 de mii de ostaşi, iară în oastea păgânească a tătarilor 1200 000”.
<însemnarea copistului>:
„*Tălmăcitu-s-au această istorie din limba rusească pe limba rumânească* de dumnealui chir dascalul Radu Popovici, în Braşov la anno 1785, martie 12. Şi s-au scris iar de ... smeritul Zanfir Marco, în Braşov, la anno 1788, april 29”.

(G. Ştrempel, *op. cit.* [vol.], III, p. 33)

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)

Pseudonimul *Rodion Popovici*, atribuit dascălului şcheian, se înscrie, după ştiința noastră, în rândul celor mai vechi pseudonime literare purtate de români.

9. Scurta noastră investigație filologică s-a încheiat cu acelaşi rezultat pe care, în urmă cu un veac, l-a avansat Al. Lăpedatu: traducătorul *Vieții lui Petru cel Mare* (versiunea braşoveană) a fost dascălul Radu Duma, zis şi Rodion Popovici. Spre deosebire de istoricul ardelean care în sprijinul acestei ipoteze invoca calitatea de dascăl a traducătorului, demonstrația noastră s-a axat, în special, pe examinarea particularităților de limbă ale traducerii.

À LA RECHERCHE D'UNE PATERNITÉ

(Résumé)

Rodion Popovici, qui a été mentionné comme l'auteur de la traduction de l'oeuvre d'Antonio Catiforo *La vie de Pierre le Grand*, a été identifié à Radu Tempea V par N. Iorga et à Radu Duma par d'autres chercheurs; récemment, ces identifications ont été envisagées comme insuffisamment argumentées. Notre étude, appuyée en particulier sur des particularités linguistiques, démontre que le traducteur a été Radu Duma, la maître d'école des Şcheii Braşovului.

Cuvinte-cheie: căutarea paternității, Rodion Popovici, Radu Tempea V, Radu Duma, pseudonim literar.

Mots-clés: recherche de la paternité, Rodion Popovici, Radu Tempea V, Radu Duma, pseudonyme litteraire.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A24768 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:55 UTC)